

L'ENSENYAMENT DE LA LLENGUA CATALANA A REUS DURANT EL FRANQUISME

AGNÈS TODA I BONET

(Universitat Rovira i Virgili)

Donada l'escassetat d'espai per a la comunicació em centraré en les classes per correspondència que des de Reus es van organitzar malgrat tot el que representava i suposava la repressió franquista, ja que són les més destacables del moment; tot i que al final faré una breu referència a les classes presencials que s'hi van realitzar.

1 CURSOS DE CATALÀ PER CORRESPONDÈNCIA

Els inicis parteixen de la superació d'un curset de català elemental, per correspondència, per part, com a mínim, des de Reus, de Ramon Amigó i Anglès (finat aquest any, lamentablement) i Robert Miralles Gutiérrez (el professor de Robert Miralles fou Amadeu Roig, de Barcelona, i la professora de Ramon Amigó, Maria Eugènia Dalmau), que va finalitzar amb un examen el 8 d'octubre de 1961¹ al Cercle Sardanista (plaça del Pi, 3-1, Barcelona), que van aprovar, tal com se'ls va comunicar, el 16 de desembre del mateix any, amb un certificat de la Junta Assessora per als Estudis de Català (JAEC). Aquest curset² es duia a terme, des d'Òmnium, creat feia poc, amb la voluntat d'expandir el coneixement de català arreu del territori, de manera que els que el superaven havien d'agafar el compromís de passar a ser ells, professors per correspondència. Ramon Amigó i Robert Miralles no es coneixien encara; més endavant, però, van establir un gran contacte per tal de preparar les classes de català que havien d'endegar fruit d'aquest compromís contret i, sens dubte, de la seva voluntat d'aconseguir una realitat més òptima per a la llengua catalana.

1. Ramon Amigó indica que es van realitzar els dies 7 i 8 d'octubre de 1961 (Amigó 1994: 47) i que als que venien de fora de Barcelona els facilitaven l'allotjament a casa d'algú.

2. A Barcelona ja n'hi havia hagut d'altres, de curssets, però no per correspondència. Així, per exemple, el 1960 se n'havien iniciat a la Facultat de Dret i després a la de Filosofia i Lletres, de la Universitat de Barcelona.

El gran responsable d'aquests cursets de català per correspondència en l'àmbit nacional (o sigui, des de Barcelona) era Josep Tremoleda i Roca,³ si més no és amb qui va estar en contacte Robert Miralles i qui signava les cartes que rebia sobre aquest tema (en paraules de Ramon Amigó: «Josep Tremoleda [...] ens estimulava» —*Diàleg* 2001: s.p.—), sembla ser que des de la seva adreça particular (Vall d'Hebron, 50, Barcelona).⁴ Més endavant (a partir del març de 1962) les missives vinculades amb les classes per correspondència (les destinades als estudiants) anirien signades per l'Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear (Consell de Cent, 281; que portava Joan Ballester Canals);⁵ després (a partir del novembre de 1962) per Òmnium Cultural (c/ Montcada, 20, Barcelona) i, en nom de la JAEC, per Joan Triadú (dins d'Òmnium Cultural, quan es funda a Barcelona el 1961,⁶ es crea l'entitat Comissió Delegada d'Ensenyament d'Òmnium Cultural i per ratificar els títols d'aquesta comissió es crea la JAEC); i, durant la temporada en què va ser clausurat, ja que el 2 de desembre de 1963 el Govern

3. Josep Tremoleda i Roca fou un dels principals fundadors i directores de la revista infantil *Cavall Fort* i impulsà la publicació de gramàtiques catalanes i cicles de teatre infantil. Estrenà dues obres de teatre: *Dos branquillons a guisa de violí* i *Ha fugit un cavall*. Fou un dels autors de *Cavall Fort. Una experiència concreta* (1967). Aquest gran promotor cultural, sembla que va ser «captat» per Lluís Carulla com a ajudant o secretari.

4. Ramon Amigó, al respecte, apunta: «La correspondència epistolar entre Tremoleda i Miralles — es pot dir que ells dos eren els secretaris coordinadors d'aquells embrions que conduïren a la creació de la JAEC i de la Secció d'Estudis del Fòrum Joventut— va ésser intensa en aquella època, amb informacions i suggeriments. En algun moment, Tremoleda constatava que el dinamisme organitzatiu reusenc ultrapassava les possibilitats d'acció barcelonines» (Amigó 1994: 51-52).

5. Joan Ballester Canals estarà vinculat a Reus i la seva àrea d'influència en d'altres assumptes, també, com els aplècs de Paret delgada o el calze que va dissenyar el joier Ramon Sunyer per oferir a Ramon Muntanyola: «Sacerdot de Déu i soldat de la Pàtria», com deia a la inscripció, el 1957 (Amigó 1994: 40). Amb ell, Ramon Amigó explica (1994: 46) hi estava en contacte, com a mínim, des de 1954 per qüestions vinculades amb l'editorial Raixa.

6. Recordem que funden la societat civil denominada Òmnium Cultural cinc mecenes: Pau Riera i Sala, Joan Vallvé i Creus, Joan B. Cendrós, Lluís Carulla i Fèlix Millet. I que la finalitat de l'entitat era promoure i protegir la cultura catalana. Triadú havia acordat amb Joan B. Cendrós que les classes de català que ell havia començat s'integressin dins de l'entitat que es pretenia fundar i, per això, es crea la Comissió Delegada d'Ensenyament d'Òmnium Cultural.

A Barcelona, el 1944 ja s'hi van emprendre classes particulars, òbviament de manera clandestina, molt privadament, de la mà de Joan Triadú i l'escriptor terrassenc Pere Elies Busqueta, que van prendre moltes precaucions perquè no poguessin ser descoberts.

Joan Triadú ja pretenia, cap al 1951, formar una xarxa de professors. De mica en mica, i gràcies, en part, al suport econòmic de Benèfica Minerva, i de «tapadores» com l'Agrupació Excursionista de Catalunya, l'Agrupació Cultural Folklorica Barcelona o el Centre Comarcal Lleidatà, van aconseguir més envergadura. També se'n van organitzar, igualment clandestines, a càrrec d'Artur Balot, aixoplugades per Amics dels Castells i dels Monestirs, al Club Diagonal. (Veg. Agustí Pons (1993): *Joan Triadú, l'impuls obstinat*. Barcelona, Fundació Jaume I.) Va ser per donar un reconeixement oficial als títols de català que atorgués aquesta Comissió, que es va crear, el 12 de juliol de 1961, la JAEC, amb la col·laboració de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, en la qual hi havia, per exemple: Josep M. de Casacuberta i Roger, Josep Miracle i Montserrat, Eduard Artells i Bové i el mateix Joan Triadú i Font.

Òmnium Cultural va poder reprendre les seves activitats l'octubre de 1967 i, aleshores, la Comissió Delegada d'Ensenyament del Català va passar a denominar-se Delegació d'Ensenyament del Català (DEC).

L'any 1961 també va ser el del diccionari castellà-català/català-castellà de Santiago Alberti, el del naixement de la revista *Oriflama* i de la revista infantil *Cavall Fort*.

Civil de Barcelona en va clausurar la seu (Palau de Dalmases, 20, Barcelona), la Comissió Delegada d'Ensenyament es va aixoplugar sota el nom de Centre d'Estudis Francesc Eiximenis (passeig de Gràcia, 42, Barcelona),⁷ que signava Iris Gispert (secretària de Joan Triadú) —que també havia signat cartes com a *Omnium Cultural*—, primer (finals de 1963) des de casa seva (c. Viladomat, 265, 3r-3a, Barcelona) i després (finals de 1964) ja des del Centre d'Estudis Francesc Eiximenis.

1.1 1a etapa

Tornant a Reus, el tàndem Robert Miralles i Ramon Amigó van elaborar la carta per enviar als potencials alumnes de català. I, de la mateixa manera que des de Barcelona alguns signaven les cartes amb la seva adreça particular (Josep Tremoleda o Iris Gispert, com hem vist), també ho va fer així Robert Miralles (c/ de Castella, 1 2n-1a, Reus). Les primeres cartes es van adreçar, sobretot, als rectors dels voltants: Castellvell, Morell, Tivissa, Mont-roig, Vandellòs, Alcover i Montbrió, i al mossèn Mundi de Riudoms, tot i que també a vuit particulars més (Miralles Gutiérrez 2007: 102), a qui encomanen la tasca «d'informar a tots els nois i noies que s'interessen a aprendre la llengua, o que vós aconseguíssiu de fer-hi interessar, de l'ocasió que tenen ara de realitzar-ho gratuïtament» (Miralles Gutiérrez 2007: 105) —tot i que realment costava 100 pessetes (que es destinaven al llibre⁸ i a les despeses de l'instructor) (Miralles Gutiérrez 2007: 106). La captació, però, s'anava fent arreu, també amb el boca orella. A més, a ells dos, com a professors s'hi van sumar altres persones de la zona que també van superar l'examen el dia 8 d'octubre de 1961:⁹ Maria Carme Barceló Llebaria (de Bellmunt), Eulàlia Pallach Estela (molt amiga de l'anterior, de Tarragona), Maria Pallach Estela (germana de l'anterior, de Tarragona, també, per tant) i Maria Vallverdú i Ferrando (de Reus, aquesta era de l'antiga fornada, o sigui que el seu certificat de català era d'abans del 1936, de l'època Fabra),¹⁰ que també van intentar captar alumnes. Entre tots van fer reunions i es van repartir els alumnes que van anar aconseguint.

7. Era el local de l'editorial Spes.

8. En aquest sentit, Ramon Amigó (1994: 50-51) puntualitza que el llibre costa 24 pessetes i un número solt de *Serra d'Or*, en aquells mateixos moments, ja en costava 25.

9. Casualment, precisament el 1961 es va designar un nou governador civil per a la demarcació de Tarragona: Rafael Fernández Martínez (que ho va ser fins al 1968) i va fer passar avisos a les impremtes perquè recordessin —ja que la situació s'havia relaxat una mica des dels inicis de la dictadura, tot i que l'ordre en qüestió no s'havia derogat en cap moment— que no es podia imprimir res en català (ni tan sols material destinat a l'àmbit privat; s'hi incloïen: targetes de visita, participacions de casament, recordatoris de primera comunió...).

10. Ramon Amigó ens explica que devia morir cap a l'any 1963 o 1964 (1994: 44) i que, per això, la seva col·laboració s'acaba aviat.

La circular (amb informació sobre el professor, el sistema, el preu...) que es va trametre a tots els alumnes de Catalunya interessats en les classes per correspondència va ser redactada des de Reus, en concret per Robert Miralles (a través de la seva portàtil Studio 44); tot i que a Barcelona hi van afegir la capçalera i l'adreça al capdavant del Secretariat de l'Obra del Diccionari (c/ Consell de Cent, 281, Barcelona). D'aquesta circular, en van resultar les primeres inscripcions, que després aniran augmentant de mica en mica. Entre els sis professors, tenien un total de 94 alumnes (Miralles Gutiérrez 2007: 107). I, des de Barcelona (a través de Josep Tremoleda), aniran rebent informació sobre com s'han de fer aquestes classes. Entre Ramon Amigó i Robert Miralles, però, van començar a preparar l'estructura per a les de Reus i la rodalia. I van iniciar els cursos l'1 de març de 1962, «sense esperar el toc d'arrencada de tota l'organització encapçalada per Barcelona» (Miralles Gutiérrez 2007: 109), perquè ja tenien els alumnes i ja tenien els exercicis que els anaven arribant de Barcelona (tot i que no el solucionari) i, també sembla ser, moltes ànsies per dur a terme aquesta tasca. Josep Tremoleda segurament ja temia alguna cosa així quan el 2 de febrer de 1962 alerta Robert Miralles, a través d'una carta, que «haviem quedat que primer havíem de veure'ns i d'anar fent tots una feina coordinada» (Miralles Gutiérrez 2007: 104). El curs en l'àmbit nacional va començar l'abril del 1962, quan van enviar el fullet informatiu i d'inscripció del curs. De manera que, la crida de Reus va ser la primera.

Als professors de Reus i la rodalia, poc més endavant s'hi van afegir mestres de l'antiga fornada (com Maria Vallverdú i Ferrando); Teresa Miquel i Pàmies, Mercè Totosaus i Teresa Vallverdú (totes tres de Reus). Amb elles, el juny de 1962 es va fer un nou repartiment d'alumnes. Ara seran un total de 9 professors i 127 alumnes. Tremoleda es va alegrar d'aquesta incorporació perquè sembla que eren «les primeres persones d'aquella generació que s'incorporen a la nostra feina, així és que no els ha de fer estrany que no hi hàgim comptat abans» (Miralles Gutiérrez 2007: 110), puntualitza i també, per tant, en aquest sentit Reus és capdavanter.

Barcelona va aconseguir anar-se organitzant més, sobretot a partir de la segona meitat de 1962, i va agafar el control dels cursos, de manera que la feina realitzada a Reus es va alleugerir cada vegada més, com per exemple en relació amb el repartiment de llibres *Signe. Normes pràctiques de gramàtica catalana* —elaborats per Albert Jané (amb la col·laboració de Josep Ibáñez, Enric Gual i M. Eugènia Dalmau), que s'havien creat especialment per a aquests cursos¹¹ —anteriorment els llibres de referència eren *Exercicis*

11. El llibre havia de sortir abans, però per problemes amb la censura no va sortir fins al febrer de 1962.

de *Gramàtica Catalana*, de Jeroni Marvà, i *Les principals faltes de gramàtica*, de Pompeu Fabra o la *Gramàtica catalana* de Josep Miracle— o en relació amb el repartiment d'alumnes, que ara es farà des de Barcelona; fet que també implicarà que ara els alumnes siguin d'arreu del domini lingüístic i no es limitin a Reus i a les zones més properes. En relació amb els llibres, el miler que es van editar per al primer curs es van exhaurir el desembre de 1962. D'aquest miler a Reus se'n van vendre 300, cosa que Robert Miralles atribueix al fet que «a Reus érem els capdavanters del curset per correspondència iniciat a Catalunya» (Miralles Gutiérrez 2007: 114).

Al final del curs 1962-63 a Reus (on el curs, malgrat la clausura d'Òmnium —el 2 de desembre de 1963— va seguir amb normalitat) es va voler celebrar la gesta amb alumnes i professors (dels cursos per correspondència i dels cursos orals que es feien per la contrada). Com que a Salou hi havia Mn. Ramon Muntanyola, es va pensar en ell, que va posar a disposició l'església.¹² A l'acte també s'hi van sumar gent d'Òmnium, de Barcelona: Lluís Carulla, Joan B. Cendrós, Joan Triadú i Josep Tremoleda (i potser algú més), que van portar l'edició catalana de l'última encíclica de Joan XXIII: *Pau a la Terra*.

A final del 1962 hi va tornar a haver un altre examen de català a Barcelona. En aquest cas els que posseïen el grau elemental (com ho van fer Ramon Amigó i Robert Miralles) podien aspirar al grau superior.¹³

L'examen de la primèria de desembre de 1963,¹⁴ amb Òmnium Cultural clausurat per ordre governativa, va deixar els examinands tancats dins de

12. Ramon Amigó (1994: 55) indica que per tal d'evitar problemes Mn. Muntanyola va explicar que «Hi convidaria el comandant de la guàrdia civil, que no hi vindria i que —havent estat convidat— no hi enviaria cap dels seus homes ni demanaria cap paper».

13. El 8 de juliol de 1967 n'hi haurà un altre, d'examen, de català, aquesta vegada convocat per la Diputació Provincial de Barcelona, al qual es van presentar algunes de les persones vinculades amb els cursos de Reus, perquè creien que només els podia aportar quelcom de positiu. Hi van anar i van aprovar-lo amb una nota excel·lent: Elena Forniés, Josefina Cardó, Robert Miralles, Xavier Amorós, Joan Prats i Ramon Amigó. L'examen es va fer en el que s'havia denominat Biblioteca Central, unes sales contigües a la Biblioteca de Catalunya. Això va fer que es mobilitzessin per aconseguir que també la Diputació Provincial de Tarragona fes alguna cosa al respecte en relació amb la protecció de la cultura catalana. Hi havia al darrere Xavier Amorós, que en va parlar amb Joan Amado Albouy, vicepresident de la Diputació Provincial. En principi la Diputació de Tarragona hi va respondre positivament, ja que, segons va publicar el butlletí oficial de la província del 12 d'octubre de 1967, es va acordar la creació d'aules de llengua catalana, però tot va quedar aturat. Aleshores fou quan Xavier Amorós i Ramon Amigó van anar a veure Joan Anton Baixeras per saber què es podia fer al respecte. Va creure que la millor manera era fer una instància individual. Se'n va fer ciclostilar un model que va generar una demanda increïble. El 27 de desembre de 1967 la Diputació de Tarragona acordava crear i sostenir aules de llengua i literatura a la Casa de Cultura de Tarragona, i a Reus, Tortosa, Valls i Montblanc, i convocar un curs de llengua per a la formació d'instructors, amb un pressupost total de 250.000 pessetes. Es van destinar molts esforços a fer-ho realitat amb dignitat, però realment la Diputació va anar donant llargues i no va arribar a complir les seves promeses. És com el que va passar a Josep Sánchez, d'Alforja, que va demanar a la Diputació Provincial ajut per a les classes de català que ell hi impartia i aquest ajut anava lligat a la condició de tenir 25 alumnes i fer dues hores diàries de classe, que era inviable en un lloc com Alforja.

l'aula i no van poder repetir l'examen fins al 21 de juny de 1964, al local del Centre d'Influència Catòlica Femenina.¹⁵ S'hi van trobar al mig dues col·laboradores del grupet de Reus: Elena Forniés, de Reus, i Josefina Cardó, de Valls. El 25 d'octubre d'aquell mateix any, en el mateix local, hi va tornar a haver exàmens.¹⁶

1.2 2a etapa

Cap al mes de maig de 1964 Joan Triadú va contactar amb el grupuscle de Reus en nom de la Comissió Delegada d'Ensenyament d'Òmnium Cultural a Barcelona, clausurat feia relativament poc, perquè redactessin «una nova gramàtica amb plantejaments d'exercicis, destinada a principiants, i suficient per a utilitzar per correspondència» (Miralles Gutiérrez 2007: 120-121). Robert Miralles, d'aquesta segona etapa, se'n va haver de desentendre aviat per problemes personals (i es va haver de limitar a ser un mestre més de la Secció d'Estudis del Fòrum Joventut i, després, d'Òmnium Cultural), però Ramon Amigó i Teresa Miquel¹⁷ se'n van fer càrrec i el 1966 ja es podia utilitzar, tot i que encara no estava acabada; de manera que el nou material va començar a funcionar a inicis del 1966.¹⁸ Els van supervisar la feina Jaume Vallcorba Rocosa i Manuel Miquel Planas, de Barcelona, que també van revisar els clixés de la multicopiadora. La primera edició es va pagar des del Centre d'Estudis Francesc Eiximenis; per a les altres edicions es van utilitzar els diners de les inscripcions al curs.

Per organitzar els cursos convenientment, per resoldre dubtes i intercanviar experiències, els instructors s'anaven reunint. La primera trobada

14. Aquest és l'any de la publicació de la *Miscel·lània Cardó*.

15. On el 1954 es van fer els primers cursos de Català, més o menys oberts, a Barcelona.

16. Els desplaçaments per obtenir el certificat van ser necessaris fins al 1967. A partir del 1968 els exàmens es podien fer a Reus mateix al local del Fòrum Joventut que, com més endavant explicarem, serà l'entitat sota la qual es desenvoluparan els cursos per correspondència a Reus. La presidència del Fòrum Joventut a Reus requeria sobre Teresa Miquel (i també la convocatòria dels exàmens a Reus), els cursos es feien amb el material que facilitava l'Òmnium des de la seu central. La prova arribava el dia abans i s'enviava a Barcelona l'endemà mateix perquè ells valoressin l'aptitud o no de la persona en qüestió. Els exàmens es feien a la seu del Fòrum Joventut, a la casa prioral del carrer de l'Abadia. En una ocasió, però, com que només hi havia un aspirant, l'examen es va fer a casa de Teresa Miquel directament. A partir del 1975, que els examinands van passar a ser multitudinaris i la llengua ja no estava perseguida, els exàmens es feien al Centre de Lectura. Des del primer (l'octubre de 1968) fins al 17 de maig de 1975, es van fer 21 exàmens. Hi havia tres convocatòries anuals.

17. Teresa Miquel va aparèixer en diferents ocasions al *Butlletí dels Seminaris d'Ensenyament de Català* de la DEC. La primera vegada el mes d'octubre de 1969 amb l'article «Atributiü-Predicat-Predicatiü»; la segona quan se li dedica tot el número 64, corresponent a l'octubre de 1971, que inclou un article de l'homenatjada i un altre sobre l'homenatjada i una entrevista que li va fer Carme Garsaball; finalment, també s'hi va incloure un article que constava de dues parts: «Matisem els pronoms febles» (la primera part va aparèixer al núm. 77, corresponent al febrer de 1973; i la segona, al número 83 de l'agost-setembre del mateix any).

18. Va ser quan estaven a punt de rebre les primeres trameses que es va promulgar la nova llei de premsa segons la qual no calia sotmetre els originals a censura prèvia. Ells, tots els implicats en l'elaboració del nou material, però, ja havien assumit tots els problemes que poguessin tenir per no fer-ho.

va ser al Casal de l'Espluga de Francolí el dia que s'inaugurava, el 29 d'agost de 1965. Se'ls va posar una saleta a disposició, hi van anar, com a mínim: Elena Forniés, Mercè Totosaus, Josep Sánchez, Robert Miralles, Josefina Cardó, Ramon Amigó i Teresa Miquel. Els anys 1966 i 1967 les reunions es van fer a casa de Teresa Miquel i Ramon Amigó. El 1968 la trobada va ser a la rectoria del Vendrell. Una altra, entre el 1969 i el 1970, va ser a Reus. I l'última, el 1971.

Sembla que des de Barcelona tenien por que es clausurés l'entitat sota la qual s'aixoplugava Òmnium Cultural —el Centre d'Estudis Francesc Eiximenis, com ja s'ha comentat— i volien que algú funcionés autònomament, en relació amb les classes per correspondència, per si de cas (aquest també devia ser el motiu de l'elaboració de la nova gramàtica adreçada als cursos). Fou per aquest motiu que Teresa Miquel, Ramon Amigó i Robert Miralles van fundar el que fou conegut com a Centre d'Estudis Fòrum Joventut de l'església prioral de Sant Pere, desconnectat de Barcelona, tot i que era una delegació del Seminari d'Ensenyament de Català de la DEC. Com que hi havia un problema a l'hora de confeccionar el curs —l'adreça on els interessats podien acudir, tenint en compte que algú els podia denunciar i fer clausurar l'entitat—, la solució a la qual van recórrer fou aixoplugar-se a l'empara de l'església. Mn. Andreu Tomàs Àvila¹⁹ va accedir que els cursos s'integressin dins del Fòrum Joventut —«un lloc de reunió, d'acció i d'esplai, obert a tota la joventut» (*Diàleg* núm. 2 1965: 9)— que havia creat —es va inaugurar el 20 de novembre de 1964 (Amorós 2004: 172 i *Diàleg* —Josep Navàs— 2001: s.p.)— a la prioral com a «Secció d'Estudis» i el prior, Mn. Antoni Perera, hi va donar el vistiplau. El projecte va durar 14 anys i mig (d'abril de 1966 a juny de 1975, després les classes ja es van fer sota el nom d'Òmnium), durant els quals es van rebre inscripcions de 99 localitats diferents i un total de 729 inscrits al curs elemental provinents d'arreu, des de les zones més properes a Reus com de llocs de fora dels Països Catalans. La intenció era que els alumnes que arribessin al final del curs elemental es presentessin a l'examen i, si el su-

19. L'any 1967, a causa segurament de la seva catalanitat/precisament del Fòrum Joventut, que segons Xavier Amorós estava «conscienciat de la seva obligació de crear, d'expandir cultura i de compensar el que el règim criminalment, tenaçment, volia destruir» (Amorós 2004: 173), va ser desterrat a Masllorènç i el Fòrum Joventut clausurat.

Dins del Fòrum Joventut es van dur diverses iniciatives com concerts, els més destacats potser van ser els de Guillermina Motta i Paco Ibáñez i la revista *Diàleg, portaveu de la joventut*, que va aparèixer el juny de 1965, amb una periodicitat mensual, sense el permís convenient que, tot i que el van anar a buscar, no el van aconseguir (Xavier Amorós 2004: 174-175 i *Diàleg* —Josep Navàs— 2001: s.p.), però sí amb el de la prioral. El darrer número (el número 10) va sortir del març del 1966, en aquest número es va convocar un curs literari de poesia i prosa (que havia de tenir com a jurat: Xavier Amorós, Bonaventura Vallespinosa, Àngels Ollé i Ramon Oteo) a través d'una separata (*Diàleg* —Josep Navàs— 2001: s.p.). Aleshores va ser quan va intervenir el Ministerio de Información y Turismo, van enviar Mn. Andreu Tomàs a Masllorènç i el Fòrum Joventut es va anar esllanguint, tot i que les classes de català van continuar-hi.

peraven, passessin a fer classes o a col·laborar amb la Secció d'Estudis que, al seu torn, podia ser una bona tasca per preparar-se per obtenir el grau mitjà. Destaca que entre els inscrits hi havia 118 mestres (84 dones i 34 homes), fet que es pot entendre com la voluntat de voler-se preparar per a una realitat que estaven esperant: la fi de la dictadura i de la prohibició de la llengua catalana. En total hi va haver 28 persones que van fer possible els cursos entre 1961 i 1975; alguns dels quals ho van haver de deixar per l'abundància de classes que havien d'impartir a la seva població, la qual cosa indica que la demanda de classes de llengua catalana anava en augment. Fins al 1975 es van atendre un total de quasi 400 persones; Ramon Amigó vol detallar-ne el número exacte, però li balla entre 384 i 387 (1994: 91).

El preu del curs era de 300 pessetes, fraccionades en tres parts, tenint en compte que l'estudiant quan enviava una tramesa hi havia d'incloure el sobre i el segell perquè el professor li pogués tornar la resposta, per evitar causar-li despeses. El preu es va deixar de fraccionar en tenir tot el material editat²⁰ i enviar-lo de cop, però es va mantenir fins al 1974, que es va augmentar en 100 pessetes més. Els diners recaptats anaven destinats a cobrir el sou d'una secretària (entre març de 1966 i febrer de 1967) i altres despeses bàsiques per al funcionament de la Secció d'Estudis: el lloguer d'una màquina d'escriure, el correu, material d'oficina i la creació d'un fons per poder editar nou material didàctic.

Al grup inicial (abril-desembre 1966), que va haver de donar resposta a 34 inscripcions, hi havia 10 professors: Teresa Miquel, Ramon Amigó, Mercè Totosaus, Elena Forníes, Robert Miralles i Joan Prats, de Reus; Gabriel Bas, de Barcelona, però aleshores amb domicili a Tarragona, per motius laborals; Josefina Cardó, de Valls; Pau Llabrés, mallorquí, aleshores establert a l'Arboç del Penedès, i Josep Sànchez, d'Alforja.

El 1967 s'hi van incorporar Joaquim Pell i Maria del Carme Cardó, del Vendrell. El 1968 Teresa Vallverdú —que ja havia col·laborat en els primers cursos per correspondència, els que s'organitzaven des de Barcelona— i Josep M. Cabré (rector de Vinyols), de Reus; i Josep Veciana, de Perafort. El 1970 també s'hi van integrar Mn. Alfons Boqué (rector de Torredembarra) i Mn. Albert Palacín (que feia de mestre al col·legi de la Mercè, de Montblanc), de Reus. El 1971, Joan Rius, de Bellvei del Penedès. El 1972, Misericòrdia Matas, de Reus. El 1974 hi van ingressar 8 persones: Josep Lluís Carod Rovira, de Cambrils; Joan Llorens Rofes, de Colldejou; M. Josepa Puigibet, del Vendrell; Mireia Masvidal i Nuri Ventura, de Valls; M. Dolors Mestres, de Montbrió del Camp; M. Dolors Vallverdú,

20. El material també es va utilitzar profusament per fer classes presencials.

de Reus, i Josep M. Virgili, de Riudoms. El 1975, s'hi va afegir Dolors Capdevila, de Reus.

1.3 3a etapa

Tot i que aquesta etapa queda en gran part exclosa del període temporal descrit en el títol, per tenir una visió completa dels cursos per correspondència, crec que val la pena si més no apuntar-la.

A partir del primer trimestre de 1975 el funcionament va canviar perquè es va crear Òmnium Cultural, entitat presidida per Ferran Holthofer (des del 1971 que existia a Reus, però estava relegat a un despatxet del Centre de Lectura, des d'on poc es podia fer), que es va instal·lar al número 5 del carrer del Vilar i es podia fer càrrec de la despesa d'una persona a hores a la secretaria i del lloguer d'una màquina d'escriure, fet que va permetre prendre's les classes d'una manera més seriosa i eficaç. Sembla, segons indica Robert Miralles, que aquesta secretària era la dona de Ramon Amigó i que, per conflictes interns d'Òmnium, el 1977, va tornar al Centre d'Estudis Fòrum Joventut. La iniciativa de les classes per correspondència, des de Reus, es va mantenir fins al novembre de 1980, en què hi va haver una única inscripció. La situació ja havia canviat, en relació amb la llengua (a Reus Òmnium Cultural mateix ja feia classes regulars de català).

2 CLASSES PRESENCIALS

A part de les classes per correspondència, com en d'altres llocs del domini lingüístic, n'hi havia de clandestines, també, però presencials en diferents indrets de Reus i la rodalia; sense menystenir-ne la importància, aquestes ja eren tota una altra cosa, no estaven pensades en clau nacional i, per tant, no comptaven amb tota l'envergadura organitzativa de les que ja hem ressenyat.

A tall només d'exemple, Robert Miralles va fer classes, entre d'altres llocs a: Secció de Muntanya del Reus Deportiu (1961-1966), dansaires del Casal Parroquial de Riudoms (1961), la Selva del Camp (1962 i 1968), Patronat per al Foment de la Sardana (a l'Orfeó Reusenc) (1962, 1963 i 1964), Club Natació Reus Ploms (1962), Vila-seca (1969), Centre de Lectura (1971, 1972), i Agrupació Excursionista Catalunya i Rosa de Reus (1972, 1973, 1974). De Ramon Amigó, sabem que el 1961 ja feia classes de català a l'Associació Excursionista de Reus. I que el curs 1962-63 van continuar i en va començar de noves al Reus Ploms²¹ i per als escoltes domiciliats a la

21. Del Reus Ploms explica que van enviar una circular a tots els socis per informar-los del curs, «malgrat que era un curs no beneït —ni aquell ni cap dels altres— per l'autoritat governativa i, doncs, no autoritzat per qui, amb la llei als dits, l'hauria hagut d'autoritzar. Mai cap entitat a Reus, no va pensar que

parròquia de Sant Joan. El mateix Ramon Amigó (1994: 49) esmenta que, a part de les seves (Robert Miralles i Ramon Amigó) i les del Centre, Teresa Miquel també devia fer classes de català en alguna de les escoles on en feia de llatí i de francès. A part d'ells, però, molts dels implicats amb les classes per correspondència van fer classes presencials d'una manera o altra (més o menys clandestina) a indrets del seu entorn. I també ho van fer persones alienes a tota aquesta organització.

Al Centre de Lectura, el 1958 esdevé rellevant en aquest sentit. El 20 de març, presentada com a la primera conferència d'un cicle de literatura catalana, Antoni M. Badia parla sobre «Formación y evolución de la lengua catalana» (*Revista del Centro de Lectura (RCL)* núm. 70 1958: 41) i després s'hi fan un conjunt de sis xerrades, pròpiament sobre gramàtica catalana, a càrrec de la Srta. Teresa Miquel:

«Sábado, 12 [d'abril], a las 20 h. - I Charla sobre Gramática Catalana, por la Srta. Teresa Miquel. [...] Miércoles, 16 [d'abril], a las 20 h. - II Charla sobre Gramática Catalana por la Srta. Teresa Miquel. [...] Miércoles, 23²² [d'abril], a las 20 h. - III Charla sobre Gramática Catalana, por la Srta. Teresa Miquel. [...] Miércoles, 30 [d'abril], a las 20 h. - IV Charla sobre Gramática Catalana por la Srta. Teresa Miquel» (*RCL* núm. 70 1958: 47). «Miércoles, 7 [de maig], a las 20 h. - V Charla sobre Gramática Catalana, por la Srta. Teresa Miquel. [...] Miércoles, 14 [de maig], a las 20 h. - VI y última Charla sobre Gramática Catalana, por la Srta. Teresa Miquel» (*RCL* núm. 71 1958: 76).

A partir d'aquí, el curs 1959-1960 s'hi inicien classes de català regulars: «Catalán: Cursillo elemental a cargo de la Srta. María Vallverdú y Cursillo superior a cargo de la Srta. Teresa Miquel» (*RCL* núm. 86-87 1959: 100). Les classes dels cursos 1960-61 i 1961-62 no apareixen detallades a la *RCL*, però el curs 1962-63 sí i altra vegada es tornen a impartir classes de català, ara sense la Srta. Teresa Miquel: «Catalán: Cursillo elemental a cargo de la Srta. Mari[a] Vallverdú. / Cursillo superior, a cargo de la Srta. Mercé Totosaus» (*RCL* núm. 122 1962: 100). Aquestes classes es tornen a repetir el curs següent (*RCL* núm. 134 1963: 91) i el curs 1964-65, en aquest últim cas ja tots dos a càrrec de Mercé Totosaus (*RCL* núm. 146 1964: 94). Després es torna a silenciar l'oferta de cursos, fins que el 1967 la *RCL* (núm. 179-0 1967: 451) torna a fer referència a classes de català a l'entitat, sense indicar a càrrec de qui han d'anar. A partir d'aquí ja es perd la pista d'aquestes classes a la *RCL*, en part perquè, de mica en mica, la revista també agafa un altre caire i ja no ressenya les activitats de l'entitat; però és

aquella actuació fos il·legal. Ni la legalitat va exercir mai els seus privilegis. Mai ningú no ens devia denunciar o, si algú ho va fer, la denúncia no va produir cap efecte» (Amigó 1994: 48-49).

22. A la *RCL* del gener de 1959 (núm. 79: 10) hi consta que va ser el dia 22.

de suposar que si hi havia gent interessada es devien impartir; si més no, la tasca difícil d'obrir l'escletxa ja estava feta.

La primavera de 1966 se'n va iniciar un, de curs, a Tarragona després d'un seguit de temptatives. Cap al 1964 o 1965 Ramon Amigó i Teresa Miquel van anar a Tarragona a parlar amb tres persones que els havien indicat que eren «catalanistes» per parlar-los de la possibilitat del curs, davant de la qual van presentar la dificultat d'obtenir el «permís governatiu» necessari. Ramon Amigó, en aquest punt, comenta:

«En vam quedar sorpresos perquè a Reus, fins llavors, ningú no havia pensat que això fos necessari, ni ho va pensar mai ningú, després. Ningú no demanava aquesta mena d'autorització per a ensenyar altres llengües. En moltes acadèmies s'impartien classes de francès, o alemany, i s'hi començava a ensenyar anglès, sense necessitat de permís específic previ» (Amigó 1994: 58).

Després d'intentar aconseguir el suposat permís, quan va arribar ho va fer sota el condicionant que l'havia de dirigir un llicenciat per la Universitat de Barcelona en Llengua i Literatura Catalanes, cosa impossible perquè la càtedra s'havia fundat el 1965.

La primavera de 1966 va ser quan Ramon Amigó i Teresa Miquel van intentar-ho a través d'una altra via: el seminari. I aquí sí que es va aconseguir tirar endavant un curs, més o menys migrat de persones, però un curs de català en aquella Tarragona tan inhòspita.²³

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Fonts bibliogràfiques

- AMIGÓ, RAMON (1994): *L'ensenyança de la llengua catalana, des de Reus, sota el franquisme. Homenatge a Teresa Miquel i Pàmies (1900-1988)*. Reus, Edicions del Centre de Lectura.
- AMORÓS, XAVIER (2004): *Temps estranys. Clarobscur en la llarga postguerra reusenca. Llibre tercer, 1961-1975* (primera part). Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- MIRALLES GUTIÉRREZ, ROBERT (2007): «L'ensenyament del català per correspondència, a Reus i des de Reus, del 1961 al 1966». *Una vida dedicada a la cultura catalana*. Reus, Centre d'Amics de Reus, p. 93-128.

Fonts hemerogràfiques

- Revista del Centro de Lectura de Reus* (1952-1975). Reus: Centre de Lectura.
- Diàleg* (1965-1966, 2001). Reus, Prioral de Sant Pere.

23. Ramon Amigó explica, en relació amb Tarragona, que «havia impartit unes classes a casa seva [la d'un dels interessats en les classes] i, després, al Club de Joves, el Gabriel Bas, que havia format part del nostre grup quan, el 1966, es van iniciar els cursos per correspondència des del Fòrum Joventut» (Amigó 1994: 59).

Fonts orals

Entrevistes realitzades durant el juny de 2012 a Maria Pallach Estela i Robert Miralles Gutiérrez.

Fonts arxivístiques

Arxiu de Robert Miralles Gutiérrez.